

HARASZTY GÁBOR

A felsőoktatás minőségügye

A felsőoktatási intézmények minőségellenőrző eljárásai az USA-ból indultak el. Kiindulási elv volt az oktatási standardok elfogadása, egyrészt azért, mert a hallgatók több intézményben végezték tanulmányaikat, másrészt, mert szükségessé vált a számos újonnan létesült felsőoktatási intézmény valamilyen összehasonlítása, megmértetése. Ezidőre az Egyesült Államokban az intézményi akkreditáció erősen eltolódott az intézményvezetés vizsgálata irányába. Fontosak azok a mutatók, amelyek segítségével a felsőoktatási intézményeket különféle módon rangsorolják.

Külföldi példák

Európában az 1968-tól a felsőoktatás tömegessé válása, a finanszírozási feltételek megváltozása hívta életre az akkreditációs eljárásokat. Az Egyesült Királyságban bizonyos mértékig összekapcsolódik a minőségügy és a finanszírozás. Hollandiában a rendszer egy felsőoktatási kutató központ dolgozta ki és határozatai a felsőoktatási intézmények szövetségén keresztül jutnak érvényre. A működés az intézmények önértékelése és a látogató bizottságokon alapul. Súlyt helyeznek a folyamatos figyelemmel kísért vizsgálatokra. A holland módszerek jelentősen befolyásolták a hazai rendszer kialakítását. A francia értékelő rendszer centralizált. A finn értékelő rendszer elsősorban külföldi szakértésre támaszkodik, akiknek jelentős szerepük volt a finn felsőoktatás modernizálásában. Eredményeik alapján Helsinkiben kapott helyet az Európai Unió minőségbiztosító hálózatának titkársága.

Az 1993-ban elfogadott felsőoktatási törvény teremtette meg a hazai felsőoktatás minőségbiztosításának alapjait. Létrehozta az Országos (később: Magyar) Akkreditációs Bizottságot (a továbbiakban MAB) mint a felsőoktatás minőségbiztosításának kormányzattól független, önálló költségvetési tétellel rendelkező szervezetét. Az akkreditációs eljárás alapja az intézmény önértékelése. Emellett az eljárás tartalmazza a legfontosabb mérhető paramétereket: az oktatóktól a hallgatók számáig, a tudományos működés mutatóitól az infrastruktúra adataiig, továbbá a tagozatokat, a tanterveket, a szakfelelősök nevét. A MAB látogató bizottság feladata, hogy a helyszínen szembesüljön az akkreditációs beadványban foglaltakkal, megállapítsa a képesítési követelmények és az oktatás, valamint a számonkérés összefüggéseit, értékelje a látottakat. A bizottság írásbeli jelentése bizottsági vita után kerül a MAB plénuma elé és az itt elfogadott határozat kerül az oktatási miniszterhez és egyidejűleg a nyilvánosság elé.

Az akkreditációs eljárás legfontosabb kontrollja a nyilvánosság. A törvényes előírásoknak megfelelően az intézmények akkreditációjáról szóló határozatok a fentiekén kívül megjelennek még az *Oktatási Közönyben*, valamint a *Magyar Felsőoktatás* című folyóiratban is. A MAB működését megalakulása óta Nemzetközi Tanácsadó Testület felügyeli. A Testület évente ülésezik, áttekinti a MAB előző évi munkáját, azt véleményezi és ajánlásokat tesz.

A minőségbiztosítás bevezetésének indokai

A magyar felsőoktatás folyamatosan változik, fejlődik, és számos kihívással kell szembenéznie:

- az intézményrendszer az integráció hatására jelentősen átalakul,
- a társadalmi igények gyorsan változnak,
- az ismeretek gyorsan elavulnak és egyre nagyobb mértékben kell újabb ismereteket megtanítani,
- az ismeretek szerkezete is változik,
- az ismeretek és készségek viszonya is megváltozott,
- az ismeretátadás technikája alapjaiban változott és folyamatosan változik,
- a felsőoktatásban résztvevők száma rohamosan emelkedik,
- meg kell teremteni a tudásalapú társadalmat,
- folyamatosan védeni és fejleszteni kell a felsőoktatás értékeit,
- az európai integrálódás nem lehetséges megfelelő minőségbiztosítás nélkül.

Az extenzív fejlesztés után törvényszerűen következik az intenzív szakasz: a minőség biztosítása és annak fejlesztése.

Akkreditáció a XXI. században

A korszerű felsőoktatás megvalósulása a minőség rendszerszemléletű érvényesítésén is múlik. Ennek értelmében számba vesszük az egyes főbb, meghatározó tényezőket.

A minőségpolitika. A minőségpolitikát a felsőoktatási kormányzat szabja meg. Egyben ellenőrzi a finansziális eszközök, a közpénzek felhasználását, szervezi és működteti az állami kereteken belül a felsőoktatást.

A minőségbiztosítás. Az autonóm felsőoktatási intézmények maguk szervezik meg és működtetik minőségbiztosítási rendszerüket.

A minőségértékelés. A MAB értékeli az autonóm intézmények minőségbiztosítási tevékenységét, megadja az értékelés eljárási rendjét és az értékelési szempontjait. Szakmai támogatást nyújt az intézményeknek saját minőségbiztosítási rendszerük kialakításában. Előadások, konferenciák és kiadványok segítségével megszervezi a szükséges tájékoztatást. A törvény által előírt nyolcévenként kötelező akkreditációs eljárásról, fokozatosan áttér az intézmények minőségbiztosításának értékelésére.

A felsőoktatási minőségbiztosítás európai elvei

Az európai minőségbiztosítási elvek kialakulásának előzménye, háttere és indokai.

Két évvel a Bolognai Nyilatkozat elfogadása után, 2001-ben a harminckét aláíró országot képviselő, felsőoktatásért felelős európai oktatási miniszterek találkoztak Prágában, hogy áttekintsék a folyamat eddigi eredményeit, továbbá, hogy meghatározzák az elkövetkező évekre vonatkozó fejlődés irányát és prioritásait. A miniszterek újból megerősítették elkötelezettségüket az Európai Felsőoktatási Térség 2010-re történő kialakításának célja mellett. A miniszterek elismerték, hogy a minőségbiztosítási rendszerek létfontosságú szerepet játszanak a magas színvonal biztosítása és a végzettségek összehasonlíthatóságának lehetővé tétele terén egész Európában, ezért szorosabb együttműködést szorgalmaztak az elismerési és a minőségbiztosítási hálózatok között. Szorgalmazták, hogy az egyetemek és más felsőoktatási intézmények a megvalósítás legjobb példáit terjesszék, illetve az akkreditációs/elismerési mechanizmusok értékelésének kölcsönös elfogadására szolgáló elképzeléseiket megtervezzék. A miniszterek felhívást intéztek az egyetemekhez és más felsőoktatási intézményekhez, nemzeti ügynökségekhez és a Felsőoktatási Minőségbiztosítás

Európai Hálózata (ENQA) elnevezésű szervezethez, hogy együttműködve más olyan szervezetekkel, melyek nem tagjai az ENQA-nak, dolgozzanak együtt egy közös referenciakeret megalkotásában, valamint terjesszék el a megvalósítás legjobb példáit.

2005 – a bergeni konferencia

Szinte minden ország rendelkezett a 2003-ban Berlinben kiadott közleményben meghatározott kritériumokon alapuló, nagyfokú együttműködést és hálózatba szervezést feltételező minőségbiztosítási rendszerrel. Ezen túlmenően meghatározó, hogy a felsőoktatási intézmények a megfelelő belső mechanizmusok bevezetése és azok külső minőségbiztosítással való közvetlen összekapcsolása révén folytassák a tevékenységeik minőségi javítását célzó erőfeszítéseiket.

Elfogadjuk – nyilatkozták a résztvevő miniszterek – az Európai Felsőoktatási Térségben tervezett minőségbiztosításra vonatkozó szabványokat és iránymutatásokat az ENQA által javasoltak szerint. Kötelezték magunkat a minőségbiztosítási ügynökségek szakértői értékelésére javasolt modell bevezetésére nemzeti alapon, de tiszteletben tartva az általánosan elfogadott irányvonalakat és kritériumokat. Üdvözölték a minőségbiztosítási ügynökségek nemzeti nyilvántartásának létrehozását, nemzeti szinten elismert ügynökségek együttműködésének fontosságát, az akkreditációs vagy minőségbiztosítási döntések kölcsönös elismerését.

2007 London, haladás az EFT felé

A Bergenben elfogadott EFT-beli minőségbiztosítási szabványok és iránymutatások a változás erőteljes motorjának bizonyultak. Valamennyi ország megkezdte ezek végrehajtását, és közülük néhánynak jelentős haladást sikerült elérnie. Különösen a külső minőségbiztosítás vált sokkal fejlettebbé, mint korábban. A hallgatók részvételének mértéke valamennyi szinten megnőtt 2005 óta. A felsőoktatási intézményeknek folytatják saját belső minőségbiztosítási rendszereik kialakítását. Elismerik az akkreditációs és a minőségbiztosítási határozatok kölcsönös elismerését, szorgalmazzák a nemzetközi együttműködést a minőségbiztosítási ügynökségek között.

Az első európai minőségbiztosítási fórum – amelyet az EUA, az ENQA (Európai Felsőoktatási Minőségbiztosítási Hálózat), az EURASHE (Európai Felsőoktatási Intézmények Szövetsége) és az ESIB (az E4 csoport) 2006-ban közösen szervezett –, alkalmat adott a minőségbiztosítás európai fejleményeinek megvitatására. Az E4 csoport folytatja az európai minőségbiztosítási fórumok évenkénti megszervezését, ezzel a jó gyakorlatok terjesztését és annak biztosítását, hogy az EFT-ben a minőség a jövőben is fejlődni fog.

Ezen a területen meghatározóak a következők:

- A társadalom állandóan változó követelményeihez az egyetemi autonómiáért síkraszálló „Magna Charta Universitatum” (1988) elveinek megfelelően kell alkalmazkodni és igazodni.
- A Bolognai Nyilatkozat (1999) szellemiségének megfelelően az európai versenyképesség növelése érdekében nagy hangsúlyt kap az együttműködési szándék. Ez a szándék az Európai Felsőoktatási Térség megteremtése érdekében tett lépésekkel valósítható meg. E lépések magukban foglalják a diplomák és a kreditpontok könnyen mérhető és összemérhető rendszereinek elfogadását. Mindezek az eszközök hivatottak arra, hogy elősegítsék a mobilitást, az európai minőségbiztosítási együttműködést, az intézmények kooperációját, valamint integrált tanulmányi, oktatási és kutatási programok kialakítását.

- Az európai felsőoktatási intézmények Salamancai Konvenciója (2001) úgy találta, hogy az Európai Felsőoktatási Téréség legfontosabb építőköve a minőség. Ezért a minőséget nyilvánította a bizalom, a diplomák összehasonlíthatósága, a mobilitás, az összemérhetőség és a vonzerő feltételének.
- Az európai oktatási miniszterek Prágai Kommunikéje (Prága, 2001) szintén a minőséget emelte ki az európai felsőoktatás versenyképességének és vonzerejének legfontosabb tényezőiként.

A minőségértékelés a határozatok alapelveinek tükrében

A felsoroltak tükrében, az Európai Egyetemi Szövetség elhatározta, hogy újra felhívja a figyelmet a minőségnek a felsőoktatásban elfoglalt központi szerepére. Ezért a következőkben fogalmazta meg az alapvető szempontokat:

A minőség értékelésének

- az értékelt intézmények és az értékelő szervezetek közötti együttműködésen és bizalmon kell alapulnia;
- figyelembe kell vennie az intézmények és a programok célkitűzéseit és küldetését;
- mérlegelnie kell az egyensúlyt az innováció és tradíció, a tudományos kiválóság és társadalmi-gazdasági elfogadottság, valamint a tantervi koherencia és a hallgatói választási szabadság között;
- egyaránt vizsgálnia kell az oktatást és kutatást, valamint a menedzsmentet és az adminisztrációt;
- figyelnie kell a különféle hallgatói igényekre, és a nem oktatási szolgáltatásokra is.

A minőségbiztosítás kérdései

Az Európai Egyetemi Szövetség állásfoglalása szerint a minőségbiztosítás azokat a tevékenységeket öleli fel, amelyeket felsőoktatási intézmények, nemzeti oktatási rendszerek és nemzetközi ügynökségek alkalmaznak, és amelyek révén fenntartják és jobbítják az oktatás minőségét. A minőségbiztosítás akkor hatékony, ha a felsőoktatásban végzett tevékenység lényegét érinti, és ha az eredmények nyilvánosságot kapnak.

A minőségbiztosítás feltételezi a tudományos autonómiát, és szükségszerűen függ a hatékonyság, a tudományos teljesítmények és a versenyképesség elvein alapuló menedzsmenttől. A minőségbiztosítás csak akkor lehet sikeres, ha az intézményi kultúra részévé válik. Ez a kultúra hozza létre a szükséges motivációt, és biztosítja a hozzáértést a minőségbiztosítási mechanizmusok bevezetésekor.

A minőségbiztosítás az autonóm felsőoktatási intézmények feladata. Az intézmény irányításának stratégiai feladatai közé tartozik, hogy megteremtse a minőségbiztosítás intézményi feltételeit, testületeit, felelősi rendszerét, eljárásait.

A minőségbiztosítás, valamint a minőségértékelés és hitelesítés (akkreditáció) két egymástól független, de elemeiben egymásra épülő tevékenység. Ott, ahol a minőségbiztosítás jól működik, az akkreditáció visszavonulhat és további feladata a minőségbiztosítás és minőségmenedzsment rendszeres irányítása és segítése.

A magyar felsőoktatásban az átmenetet az akkreditációtól a minőségbiztosítás értékelésének, irányába fokozatosan lehet és kell megoldani és megvalósítani. Magyarországon az átmeneti korszak, amikor a két rendszer egymás mellett működik, mintegy 2008-ban kerülhet lezárásra.

Térjünk most vissza az Európai Egyetemi Szövetség állásfoglalásához, mely a továbbiakban az összehasonlító, illetve viszonyító minőségértékeléssel foglalkozik.

A különböző felsőoktatási rendszerek különféle elvi álláspontot alakítottak ki és másként vallanak a minőség kritériumairól, a minőségvizsgálatról, a minőségbiztosításról és annak intézményi kezeléséről. Ezért az Európai Egyetemi szövetség úgy gondolja, hogy az Európai Felsőoktatási Térség megteremtése érdekében közös mércéket kell megállapítani és alkalmazni. Ezeknek a mércéknek a tudományos tevékenység sokoldalúságára kell figyelmet fordítaniuk, mint például:

- a tudományos autonómia, mint a kiemelkedő teljesítmény és versenyképesség eszköze;
- szakképzett oktatókból álló szervezetet működtet a hallgatók kiszolgálásához,
- szervezett útmutató anyagokat juttat el a hallgatókhoz,
- biztosítja a kétoldalú kommunikációt.

Összevetve a fentieket, az itthon kialakult, illetve kialakulóban lévő gyakorlat-
tal, alapvető eltéréseket találunk. Így például:

- A minőségirányítási rendszerekkel szemben támasztott követelmények eltérő értelmezésüknek köszönhetően, nem adnak használható, korrekt értékelést, mely alapján meghatározhatóak a folyamatokat előre vivő változtatások.
- A tapasztalatok arra engednek következtetni, hogy még részletesebb, a legapróbb mozzanatokra is kiterjedő útmutatóra van szükség, amely nem csak az értékelést végzők munkáját segítő objektivebb és megalapozottabb vélemények kialakításában, hanem a beadvány készítőit már az önértékelés összeállítása során szembesítheti saját – addig is talán sejtett, de még nem tudatosan megfogalmazott – gyengeségeivel, és természetesen erősségeivel.

Az Európában elismert szakképesítés

A magyar termékek és szolgáltatások nemzetközi – kiemelten európai – elfogadtatása mind erőteljesebben követeli meg a hazai minőségbiztosítási rendszerek mielőbbi kiépítését, valamint irányítási rendszerük független, akkreditált intézmény általi tanúsítását, külföldi elismertetését. Az utóbbi évek tendenciája bizonyítja, hogy a megnövekedett elvárásoknak történő megfelelést nagyban megkönnyíti, ha olyan szakemberek működnek közre a jelzett területeken, akik nemzetközi/európai elismertségű oktatásban részesültek, és ennek megfelelő bizonyítvánnyal, oklevéllel rendelkeznek.

A fent vázolt folyamatok elérését a következő területek céljai és programjai segítségével valósíthatóak meg:

- pontosan megfogalmazott intézményi küldetés, valamint intézményi és programcéllok;
- átlátható és nem kizáró jellegű felvételi stratégiák, valamint a második próbálkozás lehetősége és kérvényezési fellebbezési stratégiák;
- tantervi minőség;
- az oktatói kar minősége;
- folyamatos hallgatói visszacsatolás, fogékonyság a hallgatói javaslatokra, ajánlásokra és kritikára;
- rugalmas struktúra, amely lehetővé teszi a kreditek érvényesítését, az interdiszciplinaritást, az átjárhatóságot a különböző programok és intézmények között;

- az infrastruktúra minősége, illetve a megfelelő eszközök cserélhetősége;
- a rendelkezésre álló erőforrások elosztása, valamint lehetőség költségvetésen kívüli források elnyerésére, amely motiválja az oktatói kart, és amely építkezésekbe, beruházásokba, valamint eszközökbe egyaránt beépíthető,
- elszámoltathatóság az emberi és anyagi erőforrásokkal, valamint rendszeres átvilágítás;
- visszacsatolás az érintettek részéről, és a diplomát adó programok munkaerőpiaci igényekhez igazításnak lehetősége;
- nemzetközi tudományos versenyképesség;
- belső minőségbiztosítási mechanizmusok;
- a közéletben és demokráciában játszott aktív szerep;
- innovációs erőforrások műszaki, tudományos, kulturális és művészeti területeken.

Az akkreditáció elvei

Az Európai Egyetemi Szövetség az akkreditációt a minőségbiztosítás egyik lehetséges eredményének tartja, az akkreditáció a programok és intézmények minőségére utaló minimumkövetelmények teljesítésének nyilvánosságra hozott formális elismerése. Így az akkreditáció adekvát mechanizmus ahhoz, hogy az oktatás minimumkövetelményei teljesüljenek.

Ugyanakkor azonban az akkreditáció csak a belső intézményi minőségértékeléssel együtt használható. Ez a rendszeres belső önértékelés lényegesen nagyobb hangsúlyt kap, ha kiegészül a független értékelő szervezet által végrehajtott külső értékeléssel. Az Európai Egyetemi Szövetségének állásfoglalása úgy folytatja a fentieket, hogy a nemzetközi dimenzió biztosítása az országos értékelés minőségét is jobbjítja.

A gazdasági növekedés érdekében érezhetően felértékelődött az oktatás minőségének, színvonalának a jelentősége úgy is, mint a többi oktatási intézménytől való előnyös különbség tétel lehetősége, s ezzel a hallgatókért folyó versenyben a versenypozíció erősödésének eszköze (de egyéb, pozitív diszkriminációk elnyerésének lehetőségeként is)

A felsőoktatás minőségelvű fejlesztési politikája

A külső hatóerők folyamatos „jobbításra” készítetik – és kényszerítik – a vezetők és az oktatók munkáját. A vonzóbb és sokoldalúbb képzési programok kínálatával, amely – minimális programként a túlélést az oktatási (vagy szebben fogalmazva: a tudás-) piacon élesedő versenyhelyzetben való helytállást, azaz a versenypozíció megőrzését, esetleg megerősödését eredményezi, míg – magasabb szinten az EU oktatási szintjéhez való felzárkózást, illetve a kompatibilitást és a folyamatos szinten tartás teszi lehetővé.

A külső hatóerők mellett meghatározó a belső hatóerők működése és szerepe, mivel a kutatás tudományos minősége és az (oktatói) állomány minősége többé már nem garancia az oktatás minőségére, mert ugyanolyan fontos a programok szervezésének, az oktatási módszereknek, az intézmény menedzselésének, a struktúrának és a kommunikációnak a minőségi értékelése.

Ezzel pedig szükségszerűen együtt jár, hogy a minőségbiztosítás folyamatának egy magasabb szintje jelentkezett; a minőségbiztosítás intézményszintű rendszerének a kiépítése. Azaz: a teljes körű minőségbiztosítás (TQM) elveire épülő, a minőségcentrikus vezetésfilozófia és szervezeti kultúra megteremtésére irányuló törekvések léptek a korábbi „formalizált” és csupán a szervezet egyes részterületeire

és/vagy folyamataira született (egyben dokumentációs statisztikaorientált) minőségellenőrzési, illetve szabályozási technikák helyébe.

Az intézményszintű minőségbiztosítási rendszerek kiépítése szükségszerűen megköveteli a rendszerelvű, lehetőleg kvalifikált mérési és értékelési módszerek, valamint az operacionalizált összemérési és tervezésmetodikai eljárások felhasználását.

A felsőoktatási intézetek főiskolák, egyetemek alapvető érdeke a minőségügy kiemelt kezelése, mivel a minőségbiztosító rendszer képes megadni hosszú távon a versenyképességet biztosító, áttekinthető, a változtatások szükségességét megmutató, és azok véghezviteléhez szükséges módszereket.

Irodalom

MAB intézmény akkreditációs útmutató (2007).

Hrubos Ildikó: A „Bolognai folyamat” az európai felsőoktatási térség... Budapest 2003.

Veress Gábor: A minőségügy filozófiája Budapest 2005.

Csáth Magdolna: Minőségstratégia-TQM Budapest 2005.

Almási Zsolt: A Bolognai nyilatkozat és a Magyar felsőoktatás Budapest 2002.

Veress Gábor: A felsőoktatási intézmények minőségmenedzsmentje Budapest 1999.

OM: Reformok az oktatásban Budapest 2006.

